

Om *Efterkrigsprogrammet*: Skördetiden som försvann

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram (även kallat ”27-punktsprogrammet”) utarbetades av det socialdemokratiska partiet och färdigställdes 1944, dvs under Andra världskrigets slutskede. Programmet, som var avsett att träda i kraft när kriget var slut, uttryckte den radikalism som under kriget vuxit fram i arbetarrörelsen i hela Europa.

I den svenska vänstern har man mycket litet diskuterat detta program, som f ö stöddes av det svenska kommunistpartiet (SKP), och vad som blev av detta stolta projekt, som enligt de socialdemokratiska ideologerna själva skulle bli ”arbetarrörelsens socialistiska skördetid”.

Följande artiklar, som publicerades i Förbundet Kommunsits teoretiska tidskrift *Kommunist* 29 (i april 1978) är ett viktigt undantag från denna regel. Den diskussion som förs i artiklarna bör vara av intresse även för dagens vänster.

OBS:

Hela programmet med utförliga motiveringar finns här: [Arbetarrörelsens efterkrigsprogram](#)

Martin F 12/9 2014

Innehåll

Introduktion	1
Socialdemokratin och efterkrigsprogrammet	1
Bakgrund och resultat.....	4
Offensiv med förhinder	6
Fackföreningsrörelsens hållning	9
Imperialistisk uppknytning.....	10
27-punktsprogrammet som kommunistisk taktik	12
Arvet från Komintern	15
Bedömning av läge och uppgifter	16
Motsättningarna inom SKP	17
Socialdemokratiska projekt och kommunistisk taktik	19
De 27 punkterna i efterkrigsprogrammet	21

Introduktion

Under 70-talet har socialdemokratin lagt fram en rad mer eller mindre vittsyftande reformprojekt. Makten över ekonomin har åter börjat diskuteras. Vad har vi då att vänta oss för socialdemokratisk utveckling i krisen? Och hur ska vänstern förhålla sig till SAP-projekten på ett politiskt ingripande sätt?

En utgångspunkt för att nå klarhet om detta är att studera viktiga historiska brytningsskeden. *Kommunist* 26-27 behandlade "Lärdomar av trettitalskrisen". Här presenterar vi nu två artiklar om efterkrigsprogrammet. "Efterkrigsprogrammets period" dvs ungefär tiden 1944-48 var just ett skede när socialdemokratin lade fram storstilade reformistiska planer. Men av detta bidde det endast en tumme.

Den första artikeln går igenom planerna, och försöker förklara varför de aldrig genomfördes.

Den andra artikeln behandlar Sveriges Kommunistiska Partis ingripande i förhållande till Efterkrigsprogrammet, och antyder några lärdomar av detta.

Socialdemokratin och efterkrigsprogrammet

Av *Christian Berggren*

1920 antog socialdemokratin sitt (hittills) mest radikala partiprogram, präglad av marxistiska termer som klasskamp och utsugning. Men praktiken stod inte i nivå med programmet. De socialdemokratiska regeringar som bildades under 20-talet, speciellt den som leddes av Branting, hånades t.o.m. i den borgerliga pressen för sin borgerliga moderation. På ett för arbetarklassen så centralt område som arbetslöshetspolitiken godtog socialdemokraterna de borgerliga professorernas dogmer om att arbetslösheten berodde på "för höga lönekostnader", och att lönerna följaktligen måste sänkas. Skillnaden var endast att socialdemokratin gick emot en alltför brutal tillämpning av denna borgerliga "vetenskap".¹

När trettitalskrisen kom stod partiet teoretiskt oförberett. 1920 års marxism, väsentligen inspirerad av den "ortodoxe" tyske teoretikern Kautsky kunde lika lite nu, som under 20-talet, ge någon vägledning i den praktiska politiken.

Wigforss' krisprogram gav visserligen partiet möjligheter att föreslå energiska insatser för att avhjälpa arbetarklassens nöd. Men lika lite som 20-talspolitiken hade det någon organisk förbindelse med partiprogrammet.² Helt naturligt uppkom därför krav på programrevision. Det nya programmet antogs 1944 och var väsentligen Wigforss' verk. De "militanta" marxistiska formuleringarna var här borta, men i mycket behöll dock programmet en tämligen radikal samhällsomdanande karaktär.³

Samma kongress som antog Wigforss förslag till nytt partiprogram antog också det under hans ledning utarbetade Efterkrigsprogrammet som partiets handlingsprogram.

¹ Se Nils Unga: *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan 1912-34*, Kristianstad 1976, kap. 5-6.

² Se här artikeln "Lärdomar av trettitalet" i *Kommunist* 26-27.

³ Jfr Ulf Jonsson: Social reformism kontra marxism, i *Socialistisk Debatt: Från Palm till Palme*, Stockholm 1972. På sid 160-168 i denna skrift finns också socialdemokratin program från 1944.

Efterkrigsprogrammet

Programmet indelades i tre huvudavsnitt:

- + Full sysselsättning.
- + Rättvis fördelning och höjd levnadsstandard.
- + Större effektivitet och mera demokrati i näringslivet.

Programmet täckte både socialpolitik, lönepolitik, bostadspolitik och näringspolitik. En del var politiskt helt oförargligt. Men här och var brände det till. Inledningen slog fast:

”Förkrigstidens ekonomiska system kommer icke att kunna lösa de problem framtiden ställer oss inför. Det gav upphov till ständigt återkommande kriser med arbetslöshet och inskränkt produktion... Den huvuduppgift som förestår är att samordna den ekonomiska verksamheten till en planmässig hushållning, så att arbetskraft och materiella tillgångar stadigt utnyttjas för en effektiv produktion. En sådan samordning bör ske under samhällets ledning och med sådan inriktning att enskilda intressen underordnas de mål som samfällt eftersträvas.”⁴

Här fanns det begrepp som under fyra år kom att stå i centrum för den politiska striden i Sverige: planhushållning. Andra avsnitt i programmet utvecklade detta tema:

”Hela systemet måste grundas på principen om produktion efter behov. Det förutsätter i sin tur att den ekonomiska makten läggs i folkflertalets händer.”

och vidare:

”Det betyder i första hand, att investeringsverksamheten, dvs kapitalanvändningen i folkhushållet bör samordnas. Och det betyder i sin tur att den i stort måste ledas av ett gemensamt planeringsorgan, som representerar såväl enskild som offentlig företagsamhet och som ser till att kapitalresurserna i samhället används för att hålla produktionen i full gång för nyttiga ändamål. Detta är en huvudpunkt i programmet...”⁵

”Planhushållning” förstods emellertid inte i dess marxistiska mening, dvs som ett produktionsätt med samhälleligt ägande av produktionsmedlen som står i motsättning till varuproduktionens och den fria marknadens system.

Tvärtemot hade Wigforss på partikongressen 1944 slagit fast att ”planhushållning” var något annat än ”socialisering”:

”Socialisering innebär att samhället ... har äganderätt till egendom och produktionsmedel, medan detta inte behöver vara förhållandet vid en planhushållning. Det har under senare diskussioner om hur man skall kunna göra hushållningen mer planmässig framgått att planmässig hushållning kan i betydande utsträckning genomföras utan att man behöver lägga äganderätten till all egendom och alla produktionsmedel i samhällets händer.”⁶

Med ”planhushållning” menade socialdemokratin alltså att borgarstaten, med en socialdemokratisk regering i spetsen och stödd av fackföreningsrörelsen via offentliga organ, sammansatta av folk från ”arbetsmarknadens parter” samt statliga representanter, skulle styra och leda det privata kapitalets investeringar, upprätthålla sysselsättningen, kontrollera produktionens kvalitet, etc. Endast i vissa fall skulle det krävas direkta förstatliganden. Det gällde t.ex. kreditgivningen där man föreslog förstatligande av försäkringsväsendet och organiserandet av en ”omfattande statlig affärsbanksrörelse”.⁷

⁴ *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*. De 27 punkterna med motivering. Stockholm 1944, sid. 3.

⁵ a.a., sid 45, sid 71.

⁶ *Från Palm till Palme*, a.a., sid 222-23.

⁷ *Efterkrigsprogrammet*, a.a., punkt 18, sid 22.

För att stärka statens möjligheter att leda utrikeshandeln antyddes också att ”hela importen av bränsle, såväl kol som olja, på detta sätt bör socialiseras”.⁸

Det underströks att dessa statliga ingrepp endast fick göras om det gagnade effektiviteten:

”Statens ekonomiska verksamhet är ett medel för att vinna största möjliga effektivitet och är motiverad just så länge som den främjar detta ändamål. Gemensam äganderätt är ett medel att upphäva motsättningen mellan klasserna av ägare och egendomslösa och får anta de former som svarar mot detta syfte och dessutom bäst låter sig förenas med strävan efter ekonomisk effektivitet.”⁹

Ekonomisk bedömning

Efterkrigsprogrammet utgick från bedömningen att åren efter det andra världskriget liksom åren efter det första skulle präglas av kriser och kaotiska förhållanden. Ett särskilt avsnitt ägnades därför ”krisrisken”.

Där erinrade man om att två år efter första världskrigets slut kom en djup kris som varade ca fyra år. Men motiveringen för programmet sammanföll inte med krisprognosen:

”Men faran för massarbetslöshet är inte bara ett tillfälligt problem som sammanhänger med själva omställningen efter kriget. *Så länge hushållningen är organiserad på nuvarande sätt, har man på längre sikt att räkna med en tilltagande brist på stabilitet, som kommer att ge ständigt ökad aktualitet åt arbetarrörelsens gamla krav på ett mera rationellt och rättvist ordnat samhälle.*”¹⁰

Det är viktigt att komma ihåg att kapitalismen vid den här tiden allmänt uppfattades som ett system som ständigt pendlade mellan uppsving och kris. Ingen kunde räkna med att kapitalismen efter kriget skulle uppleva ett uppsving på 25 år.

Vad representerade efterkrigsprogrammet?

Det är främst två frågor som intresserar oss här. För det första: Vilka förväntningar knöt man inom fackföreningsrörelsen och socialdemokratin till efterkrigsprogrammet?

En fingervisning om fackföreningsrörelsens inställning kanske följande resonemang ger:

De väsentliga politiska diskussionerna, sa man här, rör inte i första hand ”fredsutbrottets väntade svårigheter” utan ”den brist på stabilitet som kännetecknar hela det privatkapitalistiska produktionssystemet”...

”En av de mest centrala punkterna i programmet är kravet på en samhällelig planering av investeringsverksamheten... Arbetarrörelsens efterkrigsprogram har alltså inte bara motiverats med tanke på närmaste efterkrigsbekymmer. Det är ett program för samhällets omdaning i socialistisk riktning.”¹¹

Och inom socialdemokratin talade man om en ”skördetid för arbetarrörelsen”.¹²

En andra viktig fråga är: I arbetarrörelsens efterkrigsprogram talades mycket om samarbetsorgan mellan stat och näringsliv, etc. Men förutsatte efterkrigsprogrammet nödvändigtvis en *strategisk underordning under kapitalintressena*? Nej, vi tror att just här fanns en viktig skillnad gentemot 30-talet. Krispolitiken då hade, som vi antydde i artikeln ”Lärdomar av trettitalet” i *Kommunist* 26-27 varit väsentligen defensiv i förhållande till kapitalmakten. Den ”kompromiss” i form av ett institutionaliserat klassarbete, som blev resultatet, var inte ett förhållande mellan ”jämnstarka

⁸ a.a., sid 60.

⁹ a.a., sid 188.

¹⁰ a.a., sid 36.

¹¹ ”Arbetarrörelsens efterkrigsprogram”, *Fackföreningsrörelsen* 29/1944, sid 54, 58, 53.

¹² Arne Björnberg: *Skördetid*, Tiden 7/1945.

parter” utan skedde under borgarklassens fortsatta dominans. I en klarsynt artikel för några år sedan har den socialdemokratiske landshövdingen m.m. Per Nyström framhållit detta apropå kollektivavtalslagen: ”I klartext betyder detta att arbetarrörelsen bedömde denna lagstiftning klarare och riktigare 1928 – då den protesterade mot den som en klasslag – än 1938, Saltsjöbadsavtalets år, då den godtagit eller skall vi säga kapitulerat för den.”¹³

Vad socialdemokratin med Wigforss och Myrdal i spetsen 1944 tänkte sig var inte att ersätta klassarbetet med en konfrontationspolitik, men att omskifta styrkeförhållandet i samarbetsrelationen, så att kapitalet blev den underordnade parten. ”Näringslivet” skulle övertalas, lockas och pockas att samarbeta i ”planhushållningskommittéerna”. Men det var arbetarrörelsen som skulle leda det nya samhället.

Wigforss skrev i sina *Minnen* att Efterkrigsprogrammet i sak inte innehöll något för socialdemokratin nytt.¹⁴ Lewin har framhållit att socialdemokratin vid krigsslutet inte i något grundläggande avseende förändrade sin politik. Snarare var det fråga om en *dagspolitisk radikaliserings*.¹⁵ Dessa uttalanden täcker ändå bara en liten del av bilden. Vad ”efterkrigsprogrammets period i arbetarrörelsen” framför allt uttryckte var *en helhetssyn på samhällets omgestaltning* längs reformistiska linjer. Det var en period av sannskyldig reformistisk ”yra”. Detta antyds också av namnen på några av utredningarna från Kvinnoförbundet, ABF etc: ”Människan och framtiden”, ”Blodprov på arbetsglädje”, ”Människan och nutiden”...

Det var framför allt detta efterkrigsprogrammet representerade, och därför det väckte så stora förhoppningar (och fortfarande i början på 60-talet med vördnad kunde tas fram i SSU-klubbarna, vilket nästa artikels författare erfarit).

Bakgrund och resultat

För socialdemokratin idéer om en effektiv planhushållning ledd av staten, men i samarbete med det privata näringslivet spelade utan tvivel krigstidens erfarenheter en stor roll. Under kriget hade stat och näringsliv samarbetat i olika kommissioner, etc för att leda ansträngningarna att öka försvarsproduktionen. Resultatet var över förväntan. För första gången på mycket länge uppnåddes full sysselsättning!

Det fanns också 1944 åtskilligt som talade för möjligheterna av att fortsatt omfattande samarbete med kapitalet för ”gemensamma intressen”. Industrihögern hörde till dem som i det längsta ville behålla samlingsregeringen. Samarbetsinriktade krafter dominerade industriborgerlighetens organisationer med Gustaf Söderlund, ordförande i SAF 1943-46, som främste företrädare.

I socialdemokratin fanns också en hög uppskattning av den egna förmågan att styra och ställa i landet, som bottnade i 30-talets erfarenheter.

Nu, i mitten på 40-talet ville man ta igen allt. det som 30-talet hade gett löfte om, men som krigets samlingsregering hade fryst inne.

Kommunismens frammarsch

Vidare hade naturligtvis kommunismens växande inflytande i den svenska arbetarklassen en betydande inverkan på socialdemokratin. Denna frammarsch kan belysas med följande röstsiffror i riksdags- och kommunalvalen¹⁶:

¹³ Per Nyström: Klasslagarna, *Metallarbetaren* 10/1975, sid 2-3.

¹⁴ Ernst Wigforss: *Minnen*, del III, Stockholm 1954, sid 296.

¹⁵ Leif Lewin: *Planhushållningsdebatten*, Uppsala 1967, sid 226.

¹⁶ Efter Yvonne Hirdman: *Sveriges kommunistiska parti 1939-45*, Stockholm 1974, sid 276.

1938	3,8%
1940	3,5%
1942	5,9%
1944	10,3%
1946	11,2%

Än påtagligare var tillväxten för kommunismen i fackföreningsrörelsen. Så sent som i januari 1941 hade Metall förbjudit kommunister att inneha några som helst förtroendeposter i förbundet (det ökända cirkulär 3). Fem år senare var de så starka att socialdemokratin endast med knapp majoritet klarade av extra-kongressen 1946.

Kommunisternas växande styrka påverkade antagligen inte själva texten i Efterkrigsprogrammet, som gavs ut redan våren 1944. Men den fick desto större betydelse efter riksdagsvalet 1944. SAPs partistyrelsemöte i november 1944 ägnades till stor del att diskutera kommunismens framgångar. Per Albin Hansson yttrade bl.a.: ”Jag tror det är oriktigt att framställa kommunisternas framgångar 1944 som en ren tillfällighet... Om detta parti ej utvecklar sig i dogmatisk riktning – som det ursprungliga vänstersocialistiska partiet på sin tid gjorde – kan det få en viss framgång... Det betyder också att om detta oppositionsparti skulle fortsätta att växa kan det därigenom förhindra oss från att ensamma nå fram till majoriteten. Detta kan vara tråkigt ur den synpunkten att vi kommer att bli ett mellanparti.”

Sköld uttryckte sig i dramatiska vändningar:

”Det allvarliga i situationen ligger däri, att de kommunistiska partierna skulle arbeta sig fram till inflytande i ett stort antal europeiska länder under det socialdemokratin skulle vara obefintlig eller utgöra en betydelselös liten sekt.”

Mot den här bakgrunden påyrkade flera talare en radikaliserings av partiets politik, och Tage Erlander krävde ”en kraftig politik, att vi veta vad vi vill och att vi föra en ganska radikal politik.”¹⁷

Den internationella konjunkturen hade naturligtvis en stor betydelse för denna diskussion. Överallt i Europa gick arbetarpartierna, och speciellt kommunismen framåt. I Italien, Frankrike, Belgien, Finland m.fl. länder satt kommunister i regeringsställning – för att inte nämna framryckningarna i Östeuropa.

Men man ska också komma ihåg begränsningarna för dynamiken i denna internationella situation. På ett helt annat sätt än efter första världskriget bestämdes Europa politiska geografi av supermaktspolitik och toppöverenskommelser mellan stormakterna. Den växande arbetarradikalismen kanaliserades nästan helt till de stalinistiska kommunistpartierna och bands därmed till auktoritära organisationer och förstelnad teori. Någon marxistisk renässans förekom inte. Det är ingen slump att vi inte känner någon betydande ny marxist från denna period, medan 20-talet känner ett otal (Gramsci, Lukàcs, Korsch etc).

Vad genomfördes?

Våren 1948 gjorde Tage Erlander en genomgång av den socialdemokratiska regeringens insatser för att förverkliga efterkrigsprogrammet:

Man hade dämpat prisstegringarna, upprätthållit full sysselsättning, och stöttat exporten, bl.a. genom ett stort handelsavtal med Sovjet. Bostadsbyggandet hade kommit igång: ”Sverige har aldrig byggt så mycket bostäder som under 1945, 1946 och 1947.” Reallönerna hade höjts kraftigt, folkpensionering och sjukförsäkring genomförts, förslag om arbetslöshetsförsäkring var

¹⁷ Karl Molin: *Försvaret, folkhemmet och demokratin*. Stockholm 1974, sid 387-88.

nästan klart. En ny arbetarskyddslag hade utarbetats, semestern utökats för vissa grupper, barnbidrag genomförts. Kommunala företag och kooperativa organisationer hade tagit över huvuddelen av byggnadsverksamheten. Initiativ för ”rationalisering av hemarbetet” hade tagits...

Kort sagt kunde Erlander peka på en aktningvärd socialreformatorisk aktivitet under de gångna fyra åren.¹⁸ Och han kunde ha tillagt att de sociala reformerna till stor del betalats genom en progressiv omläggning av skattesystemet, 1947, som innebar sänkta inkomstskatter för låg- och medelavlönade, men kraftiga skärpningar i de övre inkomstgrupperna och ökad bolags-, förmögenhets- och arvsskatt.

Men i de *avgörande ”planhushållningsmässiga” delarna* av Efterkrigsprogrammet kunde han inte visa några materiella resultat. 1947 års förslag om förstatligande av handeln med bränsle hade fått falla. Kravet på förstatligande av försäkringsbranschen hade begravts i en utredning. (När den 1949 var klar återstod endast ett förslag att staten skulle tillsätta en ”representant för samhället” i försäkringsbolagens styrelser.) 1944 hade man i ”Fackföreningsrörelsen” talat om upprättandet av en ”generalstab för kapitalanvändningen”,¹⁹ och i Efterkrigsprogrammet hade kravet att investeringsverksamheten ”i stort måste ledas av ett gemensamt planeringsorgan” framhållits som en huvudpunkt. (Se ovan) Ändå hade man 1948 inte kommit ett steg närmare dess förverkligande. De övriga av femtotalet utredningar som tillsatts på basis av Efterkrigsprogrammets krav på statliga insatser för att åstadkomma branschrationaliseringar, upphäva monopolbildningar, etc var antingen ännu inte klara, eller också var deras förslag så beskedliga och ”tekniska” att de med lätthet kunde administreras av det privata näringslivet självt.²⁰

I alla de frågor som skulle krävt en konfrontation med borgarklassen och som skulle kunnat öppna för en radikal social process, hade socialdemokratin vikit undan.

Tillbakagången

Valet 1948 präglades av å ena sidan borgarpartiernas offensiv mot socialdemokratin, å andra sidan socialdemokratins offensiv mot kommunismen, med ”Pragkuppen” som främsta argument.

Kommunisterna förlorade nästan hälften av 1946 års röster i detta val. Socialdemokraterna höll sin andel av väljarkåren men försvagades parlamentariskt. De brännbara delarna av Efterkrigsprogrammet avskrevs nu helt.

1949 nådde regeringen avspänning med såväl de borgerliga partierna som med näringslivet.

”Industrin fick konkreta bevis för statsmakternas välvilja. Bransch- och socialiseringsutredningarna rann alla ut i intet, en rad regleringar avskaffades och exportindustrin favoriserades. Efter överläggningar ... fick exportföretagen förtur i fråga om arbetskraft, material och bostäder ... och byggnadskåren minskade drastiskt.”²¹

Offensiv med förhinder

Varför gick det så här? Varför lyckades inte socialdemokratin utnyttja styrkeläget efter kriget, med en majoritet på 55% för arbetarpartierna i riksdagen, med en väldig internationell vänstervind, och med en i alla fall i lönefrågor stridslysten arbetarklass?

En av de vanligaste förklaringarna är att Efterkrigsprogrammets ”planhushållningsförslag” var tätt knutna till förväntningarna om ekonomisk depression efter kriget. När näringslivet tvärtom

¹⁸ *Demokrati eller folkdemokrati. Disputationen Tage Erlander — Sven Linderot i Stockholms konserthus april 1948.* Tiden 1948, sid 26-33.

¹⁹ Richard Sterner. En generalstab för kapitalanvändningen, *Fackföreningsrörelsen* 42/ 1944, sid 367.

²⁰ Se Leif Lewin, a.a., sid 325-28.

²¹ Sven Anders Söderpalm: *Direktörsklubben*, Stockholm 1976, sid 150.

fortsatte att köra ”för full maskin”, så föll skälen för omfattande statliga ingrepp i ekonomin bort.²²

Men detta går inte ihop med det faktum att både själva Efterkrigsprogrammet och kommentarerna till det betonat att det viktiga inte var ”fredsutbrottets väntade svårigheter” utan det privatkapitalistiska systemets grundläggande instabilitet.

En annan förklaring är att Efterkrigsprogrammet föll på eget grepp genom sin betoning av effektiviteten. Ty näringslivet visade sig efter kriget vara förmöget att av egen kraft rationalisera och effektivisera i stor skala. Men den *avgörande* orsaken för den socialdemokratiska reträtten kan inte sökas här utan måste sökas i utvecklingen av *förhållandet mellan klasserna* under den här perioden.

Som vi ovan betonat så strävade socialdemokratin med Efterkrigsprogrammet inte till att bryta klassarbetet med kapitalet, utan målsättningen var att *göra arbetarrörelsen till den dominerande parten i en ”högre form” av samarbete*. Det var här krisförväntningarna hade så stor betydelse. Ty då man räknade med såväl en inhemsk ekonomisk kris, som med betydande svårigheter för världshandeln efter kriget så trodde man också att borgarklassen skulle stå svag, splittrad och osäker efter kriget, medan arbetarklassen skulle vara samlad och ideologiskt mobiliserad. Med inhemska planhushållningsåtgärder och styrning av handeln skulle så arbetarrörelsen via staten visa vägen framåt och borgerligheten skulle förmås och övertalas att samarbeta – ”för sitt eget bästa”.

Klassmässiga styrkeförhållanden

I stället blev det högkonjunktur och snabbt uppsving för världshandeln efter kriget. Borgerligheten enades och stärktes i ett självmedvetande om att ”vi kan klara ekonomin själva, utan socialdemokratiskt förmynderi”. Samtidigt fick aggressivt antisocialdemokratiska kretsar med bas i de stora export-företagen inom verkstads- och skogsindustrin och grupperade i den s.k. Direktörsklubben ett växande inflytande i borgerlighetens ekonomiska organisationer. Denna gruppering av de borgerliga klasskrafterna innebar att Efterkrigsprogrammets ”planhushållningstankar” inte skulle kunna genomföras i samarbete med kapitalet. Borgerligheten skulle inte låta sig ”övertalas”, den var inte beredd att godta en arbetarrörelse-hegemoni. Socialdemokratin ställdes inför att antingen genomföra Efterkrigsprogrammet fullt ut, men då i konfrontation med stora delar av borgarklassen, eller att vika undan. Just detta var en situation som socialdemokratin inte var förberedd på, och som man saknade instrument för att tackla. Partiets långa tradition av klassarbete, bundenheten vid borgerligt-politiska former samt oförmågan att utveckla en hegemoni för Efterkrigsprogrammets idéer kom att bli de faktorer som, så att säga, av sin egen tyngd kom att fälla utslaget. Det blev reträtt. Men först efter en väldig borgerlig ideologisk uppmarsch.

Planhushållningsmotståndet

Redan 1944 hade borgerlighetens ideologiska vakthundar sett till att den reaktionäre österrikiske ekonomen Hayeks bok ”Vägen till trädedom” kom ut på svenska. Boken var ett generalangrepp på alla former av ingrepp i den ”fria företagsamheten” och kom att spela en stor roll i den borgerliga propagandan. (Liksom de flesta andra borgerliga vulgärekonomer har Hayek fått det s.k. ”Nobelpriset” i ekonomi.) 1945 kom kanonaden igång på allvar. Den borgerliga pressen förklarade att planhushållning skulle leda till tvångshushållning av i princip samma slag som i Hitler-Tyskland och i Stalins Sovjet. ”Dessa små oaser av frihet (intellektuell frihet av olika slag) skulle mycket hastigt ödeläggas av den ökenstorm som planhushållningen i själva verket innebär”, förklarade

²² Lewin, a.a., sid 331.

Herbert Tingsten, en socialdemokratisk professor som nu gjorde en speciellt ärelös roll som överlöpare till bourgeoisin. Borgerligheten hävdade i Hayeks anda att planhushållning skulle leda till den fria företagsamhetens, den fria konsumtionens, oppositionens, den andliga frihetens, den parlamentariska demokratins och rättssamhällets undergång...²³

En särskild byrå finansierad av näringslivet och med anknytning till militanta kretsar inom folkpartiet organiserades för att leda propagandan mot planhushållningen. Den speciellt hotade försäkringsbranschen gick ut med en folder till alla Sveriges hushåll. Omslaget pryddes av Engelbrekt och broschyrens tema var Friheten. På liknande sätt arbetade oljeindustrin.

Vad gjorde socialdemokratin för att möta denna offensiv?

Man förklarade och tillrättalade: socialdemokratin var inte alls anhängare av totalsocialisering, i Efterkrigsprogrammet stod det tvärtom att endast vissa, speciella företag skulle förstatligas, osv. Man kom, kort sagt, på *defensiven*.

Men samtidigt fick den under krigsåren ansamlade kampkraften i arbetarklassen sin urladdning i den mäktiga Metallstrejken. Efter fem månaders strejk var de ca 100.000 deltagarna ännu inte knäckta, när förbundsledningen genom att utnyttja sin vetorätt ändå skrev på ett dåligt avtal.

Inte på något sätt försökte socialdemokratin anknyta till denna fackligt-ekonomiska militans för att möta borgaroffensiven med en arbetarmobilisering. Man försökte inte politisera dessa arbetarkrafter som satts i rörelse för att utlösa en *massoffensiv* för Efterkrigsprogrammet.

Tvärtom strävade man på alla sätt att hålla tillbaka arbetarna. Trots att strejken var helt legal och stadgeenlig vägrade LO att stödja den. Kommunisterna i strejkledningen angreps hela tiden hårt. (Och i efterhand har socialdemokratin försökt göra den stora strejken till en enda reformistisk lektion i klassarbetets nödvändighet. Denna genomfalska verklighetsskildring finns det anledning att ta upp i *Kommunist* vid senare tillfälle.)

Sammanfattningsvis: i stället för att utveckla en bred ekonomisk och politisk klassoffensiv med utrensningar i statsapparaten (som vid denna tid hade ett stort inslag av hel- och halvnazister förutom alla de vanliga reaktionära tjänstemännen), upplösande av förbenade byråkratiska strukturer, övertagande av strategiska företag, massmanifestationer för att understryka allvaret bakom kraven, osv, så uppmanade socialdemokratin till lugn och samarbete. Därmed fullföljdes en gammal politisk tradition i partiet, enligt vilken det i och med rösträttens genomförande inte bara var obehövt utan direkt felaktigt att utveckla en *politisk masskamp*.

I stället förlitade sig socialdemokratin på den borgerliga statens utredningsmaskineri. Men man byggde inte ens upp ett från näringslivets direkta organ oberoende statligt utredningsväsende, utan lät kapitalets experter få ett avgörande inflytande i de branschutredningar om förstatliganden, m.m. som tillsattes. Bland ledamöterna var t.ex. företagsrepresentanterna betydligt fler än fackföreningsrepresentanterna.²⁴ Resultatet blev naturligtvis också att nästan varje radikal udd i efterkrigsprogrammet försvann i dessa utredningar, vilket vi antydde ovan.

Frånvaron av masslinje

Men dessa borgerligt-politiska former var så djupt förankrade i partiets och den fackliga ledningens medvetande och struktur att de överhuvudtaget inte ifrågasattes som en grundval för det politiska handlandet. Visserligen menade *Tiden*-redaktören Björnberg 1945 att det kunde vara dags ”för en radikal förnyelse av det svenska utredningsväsendet. Vi kan inte i längden vara

²³ Lewin, a.a., sid 310.11.

²⁴ Söderpalm, a.a., sid 127, sid 157.

betjänta med att stora områden i årtal blir tabuförklarade därför att de ligger under utredning.”²⁵

Men Björnberg kritiserade här bara tempot i det borgerliga utredningsmaskineriet, inte dess sammansättning och struktur. Och hans förslag ledde inte till några åtgärder. Inom LO diskuterades, såvitt vi kunnat se, överhuvudtaget inte denna centrala punkt om de politiska formerna och metoderna.

Trots den hårda ideologiska kampen fortsatte därför ett visst samarbete mellan regering och privatkapital i de ”praktiska” ekonomiska frågorna.

När industriborgerligheten ansåg sig tvungen att som helhet delta i den ideologiska kampen mot regeringen 1947 var det karaktäristiskt nog inte i någon maktfråga, utan rörande skattepolitiken.²⁶ Man påstod att Wigforss förslag var ”ett attentat mot näringslivet” att ”näringslivets män utsätts för ett försök till förintelse”, etc. Man mobiliserade Svea Hovrätt, kronprinsen och prästerskapet. Men regeringens kompromisslösa genomdrivande av det progressiva förslaget som också stöddes av SKP innebar ändå inget steg mot Efterkrigsprogrammets förverkligande i planhushållnings-avsnitten”.

Fackföreningsrörelsens hållning

Den fackliga ledningen spelade knappast någon pådrivande roll gentemot SAP under denna tid. LO:s organ ”Fackföreningsrörelsen” ägnade Efterkrigsprogrammet ett mycket förstrött intresse. Det enda större initiativ som togs från LO:s sida var en skrivelse till regeringen 1947. Här föreslogs inrättandet av en kommission med uppgift att vara ”det sammanhållande organet för utrednings- och planeringsarbetet avseende industrins och handelns rationaliserings- och utvecklingsbehov. I denna kommission borde, jämte andra ekonomiska organisationer, löntagarnas sammanslutningar vara starkt representerade”. Vidare föreslog man att denna kommission skulle ”överväga inrättandet av mer varaktiga organ med företrädare för stat, arbetsgivare och fackföreningar som skulle avlösa de olika branschutredningarna och hålla i det fortsatta rationaliserings- och utvecklingsarbetet inom respektive branscher.”²⁷

Den utredning om möbelindustrin som blev klar hösten 1947 tog upp det här förslaget och regeringen gjorde flera hänvisningar till industrin med påstötningar om att medverka. Men industrin var helt ointresserad. Man ville sköta sina rationaliseringar själv. LO följde inte kraftfullt upp initiativet, och det försvann snart från den politiska debatten.

Som helhet utmärktes LO-kretsarna med ordförande Lindberg i spetsen av ett inskränkt effektivitets- och samarbetstänkande.²⁸

”Den industriella demokratin”

I Efterkrigsprogrammets punkt 27 fördes fram kravet att ”Arbetare och tjänstemän måste få möjlighet att inverka på de tekniska och ekonomiska driftsförhållandena ... Även när det gäller planeringen i stort för en viss industrigren eller för hela industrin, jordbruket eller handeln, måste arbetarnas representanter få ökat medinflytande.”²⁹

Detta motiverades delvis med att ett sådant inflytande skulle öka effektiviteten och sporra de

²⁵ Björnberg: *Skördetid*, a.a., sid 387-88.

²⁶ Om debatten om skatteförslaget, se Wigforss, a.a., sid 367-68.

²⁷ *LO:s Verksamhetsberättelse för 1947*, sid 169.

²⁸ Jfr t.ex. Aug. Lindbergs svar på LO-kongressen till en motion från Malmbergets gruvarbetare som ville ha stöd från LO i sin kamp för att ”medelst en utbyggd industri och produktiv verksamhet skapa existensmöjligheter för deras ungdom”. Denna begäran avslogs. Se Protokoll från LO-kongressen 1946, sid 259, 281.

²⁹ *Efterkrigsprogrammet*, a.a., punkt 27, sid 29.

anställda till större ansträngningar i produktionen. Men det betonades också apropå förstataligade företag:

”De arbetandes direkta inflytande i själva arbetsprocessen och över det som hör till den dagliga sysselsättningen och den näraliggande omgivningen är en form av demokrati som inte kan ersättas av vetskapen om att man som medborgare i sista hand har del i makten över det samhällsföretag i vilket man arbetar.”³⁰

1946 kom det praktiska resultatet av dessa strävanden, avtalet om företagsnämnder:

I dess tredje paragraf fastställdes befogenheter och uppgifter för det nya organet:

”Företagsnämnden är ett organ för information och samråd. Den har till uppgift att upprätthålla fortlöpande samverkan mellan arbetsgivare och de anställda för åstadkommande av bästa möjliga produktion.”³¹

Företagsnämndsavtalet innebar några ytterst blygsamma förbättringar av anställningstryggheten. Någon demokratisering av produktionslivet ledde det inte till. Men LO lät sig nöja. Den industriella demokratin sågs inte som en fråga om kamp mellan olika klassintressen. I tre studiebreve om industriell demokrati förklarade LO:s studierektor Torvald Karlbom att ”parterna på arbetsmarknaden har både gemensamma och motsatta intressen ... De har motsatta intressen ifråga om produktionsresultatets fördelning”, men i övriga frågor: rationaliseringssträvanden, trivseln på arbetsplatsen, förhindranden av olycksfall och ohälsa osv, är intressena ”gemensamma”.³²

Debatten i den fackliga rörelsen runt den industriella demokratin var mycket lam.³³ En av de viktigaste orsakerna till detta torde ha varit att den aldrig kopplades ihop med en kamp om inflytande och kontroll över t.ex. tidsstudier och rationaliseringar, som nu på allvar sköt fart och började oro arbetarna. Landssekreterariatet såg företagens rationaliseringar och effektivitetsjakt som något helt oproblemiskt.³⁴ I avsaknad av förbindelse med arbetarnas konkreta upplevelser av motsättningarna till kapitalintressena, blev frågan om ”industriell demokrati” abstrakt och utan något verkligt innehåll.

En kraftfull offensiv för en verklig industriell demokrati, dvs för att allsidigt flytta fram arbetarnas positioner i kamp mot kapitalet skulle kunnat mobilisera viktiga grupper inom arbetarklassen och bland tjänstemännen och varit ett verksamt bidrag från fackföreningsrörelsen i en mer helhetlig offensiv för efterkrigsprogrammets förverkligande.

Dessa möjligheter synes överhuvudtaget aldrig ha övervägts inom Landsorganisationens socialdemokrati.

Imperialistisk uppknytning

Redan 1947 torde det vara klart att socialdemokratin avskrivit ”planhushållningsdelarna” i Efterkrigsprogrammet. Reträtten märks inte minst i Tidens förfall. Under 1945 och 1946 hade Tiden spelat en stimulerande roll i debatten runt efterkrigsprogrammet (och upplagan ökade på två år från ca 2.000 till 10.000). Gunnar Myrdal, som under en tid 1945 var redaktör, införde till exempel en stående spalt ”Tidens industrikritik”, som avsåg att systematiskt gå igenom olika

³⁰ a.a., sid 215.

³¹ En redogörelse för företagsnämndsavtalet finns av Arnold Sölvén i *Fackföreningsrörelsen* 1946.

³² Torvald Karlbom: *Vad är industriell demokrati?* Tre studiebreve från Brevskolan, Stockholm 1947.

³³ Jfr t.ex. debatten på LO-kongressen 1946 där ett 20-tal talare yttrade sig om lönepolitiken, men bara tre delegater hade synpunkter på frågan om den ”industriella demokratin”.

³⁴ Jfr Landssekreterariatets utlåtande över några motioner som ville ha åtgärder mot rationaliseringarna och tidsstudierna. Se protokoll från LO-kongressen 1946, sid 221-22.

branscher ur effektivitets-, löne- och andra synpunkter och komma med förslag till rationaliseringar etc.

1947 försvann denna spalt. I en ledare skrev Björnberg att mycket hade genomförts av Efterkrigsprogrammet. Mer krävdes visserligen vad gällde demokrati och effektivitet inom näringslivet. Men vid sidan om detta ville han framhålla ”de i framtidssamhället utomordentligt viktiga frågorna om hemmet, familjen och fritiden..., fritidsfrågan var”, menade han, ”ett av den nutida kulturmänniskans svåraste problem”.³⁵

Avgörande för den socialdemokratiska reträtten dittills var med all sannolikhet de faktorer vi pekat på ovan. Men med ”överhettningsskrisen” 1947 kom ytterligare ett element som förhindrade en radikal politik. Våren 1948 förde regeringen nämligen in Sverige i Marshallhjälpens läger. Visserligen hävdade man att det helt och hållet var fråga om en ”opolitisk” hjälpaktion från USA, och inte på något sätt inkräktade på Sveriges neutralitet. Men i själva verket hade den amerikanska kongressen redan i mars 1948 gjort sådana tillägg till bestämmelserna för mottagare av Marshallhjälp att det var uppenbart att den riktade sig mot Sovjet och kommunismen och avsåg att bidra till uppbygget av USA:s militära styrka. Gunnar Adler-Karlsson har sammanfattat: ”Sålunda användes den amerikanska hjälpen från första början som ett formellt påtryckningsmedel på de västeuropeiska nationerna att reglera sin handel med de kommunistiska länderna i enlighet med den politik som lagts fram av USA.”³⁶ Anslutningen till ”Marshallblocket” följdes 1949 upp med ett direkt svenskt deltagande (huvud-delegat i förhandlingarna var Dag Hammar-sköld) i diskussionerna mellan de västeuropeiska länderna och USA rörande organiserandet av ekonomisk krigföring mot Sovjet och Östeuropa. Den svenska regeringen följde de riktlinjer som drogs upp här.³⁷

Sammanfattning

Perioden 1944-48 blev inte den ”arbetarrörelsens socialistiska skördetid” som de socialdemokratiska ideologerna hade förutspått vid krigsslutet. I stället blev det en tid av socialreformatorisk aktivitet, visserligen ovanligt intensiv, men utan att kvalitativt skilja sig från 30-talet.

”Efterkrigsprogrammet” kom aldrig att genomföras. Men dess samtida betydelse var väldig – inte minst som grundval för kommunisternas mest framgångsrika fackliga enhetsarbete och politiska massarbete någonsin (möjligen med undantag av 20-talet före sprängningen av partiet)! Om detta handlar artikeln nedan.

³⁵ Arne Björnberg: Efterkrigsprogrammet — och sedan? *Tiden* 4/1947, sid 195-96.

³⁶ Gunnar Adler-Karlsson: *Western Economic Warfare 1947-67*, Uppsala 1968, sid 23.

³⁷ a.a., sid 50-51, 76-77.

27-punktsprogrammet som kommunistisk taktik

av *Sune Sunesson*

1943 upplöstes Kommunistiska Internationalen, Komintern. De kommunistiska partierna förväntades utveckla ett eget programarbete och egna politiska riktlinjer. För SKPs del var förhållandet till socialdemokratin det viktigaste. När man 1944 för första gången antog ett eget program var det ett dokument som gick tillbaka på skrivningar från 1800-talet, före arbetarrörelsens historiska splittring. Men som aktionsprogram valde man att anta Efterkrigsprogrammet, eller 27-punktsprogrammet som SKP föredrog att kalla det.*

Denna inställning i programfrågorna gick tillbaka på den politik som partiet ville driva mot socialdemokraterna och den bedömning som man gjorde av den politiska konjunkturen och den egna rollen. Redan på den politiska rikskonferens som partiet sammankallade 1943 efter budet om Kominterns upplösning var det klart att partiets situation hade svängt. Linderot berättade i sin inledning att demokratin var på väg att återupprättas, de antikommunistiska ”cirkulären” i fackföreningarna hade avskaffats eller glömts av och att kommunisterna började göra sig gällande i de fackliga organisationerna igen.

I det sammanhanget gjorde Linderot några viktiga markeringar.

En ny enhetstaktik

Den gamla taktiken ”enhetsfront underifrån” i det fackliga arbetet blev problematiserad på ett sätt som visade att han verkligen hade en ny uppfattning om kommunisternas betydelse i svensk politik. Linderot krävde att ”fraktionskampen” i fackföreningarna skulle underordnas ”enigheten med de socialdemokratiska och partilösa massorna” i syfte att ”utlösa aktioner”, och frågade: ”Vore det inte förmånligt om vi i våra diskussioner med fackföreningsledarna i allmänhet sökte finna en gemensam utgångspunkt?”¹

Vidare föreslog han att man skulle söka kontakt med LO-ledningen ”på saklig grundval” för att ”arbetarmassorna skall inse att vi inte längre bara är en hurtfrisk opposition. Vårt ansvar som växande massparti ... måste ... komma till uttryck i vårt framträdande gentemot ledarna för de största ... massorganisationerna i landet”, och ”inställa oss på medverkan i ledningen av den svenska arbetarklassens politik”.²

På kongressen 1944, då man ställde sig bakom socialdemokraternas handlingsprogram, hade uppfattningen ytterligare svängt. Det var då inte bara en delaktighet i ledningen för arbetarklassen man såg framför sig, utan nu ställde man paroller om kamp för en ”vänsterregering”, som skulle avlösa krigstidens samlingsregering. Denna regering skulle representera arbetarklassen, men också ”de arbetande bondemassorna och alla progressiva borgerliga grupper”.³ I konsekvens med detta hade också språket klarnat i fråga om enhetstaktiken. Linderot säger rent ut att ”Även om

* **Anmärkning:** I *Kommunist* 9-10-11, 1972 [[KOMMUNIST om SKP/Vpk](#)], behandlades SKPs historia, bl.a. under 40-talet. Mycket av det som handlar om SKPs inplacering i internationellt teoretiskt och politiskt avseende står sig fortfarande. Emellertid försöker inte artikeln klargöra det specifika i ”efterkrigsprogrammets konjunktur” i Sverige och kan därför inte teckna den politiska problematik SKP hade att möta. Texten får på det sättet en rent ideologiskt bekräftande karaktär. Författarna utgår från sin redan tidigare fastslagna position att SKP inte var ett revolutionärt, leninistiskt parti vid denna tid, och genom ett antal lämpligt utvalda citat bekräftas denna ståndpunkt. Denna typ att skriva historia kan emellertid aldrig förmedla några politiska lärdomar.

¹ Sven Linderot: *Svensk arbetarrörelse i brytningstid*, 1949, sid. 367-389 (i forts. Saib).

² Saib sid 391.

³ Linderot i kongresstalet, Saib sid 436.

enhetsfront underifrån således fortfarande är vår väsentliga taktiska paroll, skall vi inte bortse från möjligheten att även uppnå enhetsfront ovanifrån med ledningar inom arbetarrörelsen, vilka ideologiskt fortfarande står oss fjärran.”⁴

På kongressen 1944 var argumenteringen för antagandet av 27-punktsprogrammet inte särdeles utvecklad. Linderot säger i stort bara att programmet innehåller ett visst mått av ”illusionsmakeri och skugghalshuggning” (av kapitalismen) men, om man kunde få arbetarklassen att genomskåda dessa saker, kvarstår ”en rad positiva och riktiga synpunkter av stor betydelse för den svenska arbetarklassens kamp”.

Antagandet av efterkrigsprogrammet hängde alltså samman med ett förändrat perspektiv för de svenska kommunisterna. Detta perspektiv bestämdes av kommunisternas stora optimism om möjligheterna att gå vidare från offensiven mot fascismen och för demokratin till en offensiv mot kapitalismen och för socialismen.

Politiken i fackföreningarna, dvs ”kamp för aktioner”, men nej till fraktionskamp, testades snart i praktiken. Metallstrejken 1945 framstår som det klassiska exemplet på en ”aktion” som värderades i detta perspektiv. Genom att kommunisterna tog ledningen skulle massorna, tänkte man sig, tvinga de socialdemokratiska ledarna till en politik som bröt samarbetet med storfinansen och möjligen också till kontakter med SKP för eventuellt regeringssamarbete.⁵

Metallstrejken har ofta beskrivits som ett allvarligt nederlag för arbetarklassen.⁶ Detta är emellertid en felaktig föreställning som den socialdemokratiska propagandan lyckats inpränta. I själva verket ökade både lönerna och den lokala kampviljan och aktiviteten på arbetsplatserna under åren efter Metallstrejken. Den kommunistiska hållningen – att vara öppen för socialdemokratiska fredsinviter under strejken – har också uppfattats som ett svek och som om teorin om ”enhetsfront ovanifrån” i vissa fall hade fått partiet att tappa alla kamperspektiv. Men ”aktionen Metallstrejken” utlöstes faktiskt, trots det intensiva socialdemokratiska motståndet och trots att SKP var i den positionen att man kunnat förhindra en konflikt. Och Metallstrejken följdes av ett stort antal mindre konflikter under framförallt 1946, ”de vilda strejkernas period”, där SKP i flertalet fall spelade en ledande roll. Det visar att SKPs enhetspolitik knappast var någon villkorslös kapitulation för SAP, som det påstås. Det verkliga problem som SKPs fackliga kader stod inför var att samtidigt ”utlösa aktioner”, dvs utveckla arbetarnas kamp, och behålla enheten bland arbetarna, att segra, men inte segra ihjäl sig.

Det är i det här sammanhanget intressant att notera att när socialdemokraterna i sin verksamhetsberättelse för år 1946 skall förklara SAPs tillbakagång och SKPs frammarsch i kommunalvalen detta år, så pekar man bl.a. på den kommunistiska agitationen runt socialdemokratins roll i Metallstrejken. Detta stämmer knappast överens med senare socialdemokratisk historieskrivning om Metallstrejken som ett stort nederlag som ”avslöjade” kommunisterna i arbetarklassen.

Samtidigt som SKP drev denna fackliga taktik, fungerade Arbetarrörelsens efterkrigsprogram som taktiskt hjälpmedel för att stärka partiets politiska agitation. Just den tveksamhet som den socialdemokratiska ledningen visade när det gällde genomförandet av de viktigaste frågorna i programmet, kom att framstå som den avgörande skillnaden mellan socialdemokrater och

⁴ Saib sid 422.

⁵ Olsson, Tom: ”SKFs politiska utveckling 1943-50” I *Från SKP till VpK*. 1976, red. Sven E Olsson [ingår i [Zenit om SKP/VPK – en artikelsamling](#)].

⁶ Så också i material som Förbundet KOMMUNIST publicerat, t.ex. det ovan nämnda numret av *Kommunist*, i Claes Fredelius [Det socialdemokratiska försöket](#) (1976), och även i inledningen till artikeln ”Vart går VpK?” i *Kommunist* 26-27.

kommunister i SKPs agitation.

Propagandan för efterkrigsprogrammet

På Grov- och Fabriks kongress 1945 anklagade Gunnar Myrdal kommunisterna för överbudspolitik och brist på konstruktivt intresse för socialiseringsfrågor. Delegaten Granström från Göteborg invände ironiskt:

”... man behöver väl ändå inte bjuda över när det gäller efterkrigsprogrammet. På arbetarhåll skulle man säkerligen vara mycket nöjd med att se efterkrigsprogrammet förverkligat ...”

och Anton Karlsson, Stockholm, fortsatte:

”... för någon tid sedan talades om efterkrigsprogrammet som en ledstjärna för vårt arbete under 20 år. Så länge vilja arbetarna inte att det skall dröja. Per Albin Hansson ... vädjade till industriidkare och kapitalister att tillsammans med oss genomföra programmet. En sådan uppläggning är ... oriktig. Efterkrigsprogrammet måste genomföras i kamp mot kapitalisterna ...”

och därmed sammanfattade Anton Karlsson den kommunistiska linjen på ett utmärkt sätt.⁷

Man kan säga att efterkrigsprogrammet vid denna tid gjorde det möjligt för SKP att politisera den fackliga kampen på ett ”organiskt” sätt, att visa på dagskravens sammanhang inbördes och med de politiska förhållandena i samhället och därmed bidra till att göra kommunisterna till en verklig masskraft i politiken.

På fackkongress efter fackkongress kunde man följa detta arbete. 1946 höll LO kongress, den första efter kriget. Flera motioner som SKP-are hade skrivit kom upp på dagordningen, t.ex. två motioner från byggnadsarbetare i Stockholm, där kongressen ombads att hemställa hos ”arbetarpartierna” om att kämpa för genomförandet av efterkrigsprogrammets krav om statlig kontroll och planering av byggnadsindustrin och bostadsbyggandet. LO-ledningen gav här de kommunistiska motionärerna rätt, och konstaterade att verkligheten på detta område låg långt från efterkrigsprogrammets riktlinjer.

Det mest avancerade förslaget som rörde enhetsarbetet var vid denna kongress en motion om införande av enhetsparti inom arbetarrörelsen, genom en sammanslagning av SAP och SKP. I debatten om denna motion talade muraren, den ledande SKP-aren Folke Tiderman för motionen som han ansåg väl motsvarade den troliga utvecklingen på längre sikt. Han menade emellertid att det var orealistiskt att tro att det skulle gå att genomföra sammanslagningen nu. (I Norge, Danmark och Finland hade dylika sammanslagningsplaner just runnit ut i sanden.) Enigheten måste växa underifrån, menade kamrat Folke, och föreslog därför att det första steget i stället borde bli att SKP fick vara med i de lokala och centrala samarbetskommittéerna mellan SAP och de fackliga organisationerna. Det förslaget kunde dessutom sägas ligga inom LO-kongressens kompetensområde. Det kom dock aldrig upp till realbehandling på kongressen.⁸

1947 höll socialdemokratin redan på att avveckla sitt engagemang för Efterkrigsprogrammet. SKParna fortsatte emellertid sin propaganda för det och kunde ta hem poäng, t.ex. i en dispyt mellan Viktor Wallin (”Rör-Vicke”) och finansminister Wigforss på Metalls kongress 1947:

”Den nuvarande regeringspolitiken innebär en flykt från efterkrigsprogrammet. Visserligen kan man peka på skattereformen, men detta ändrar inte maktbalansen ett dugg. Kapitalismen sitter kvar i urubbat bo, fastän meningen med efterkrigsprogrammet var att arbetarklassen skulle taga hand om den ekonomiska makten i landet liksom den gjort med den politiska. Vi skulle beskära

⁷ Protokoll vid Sv. Grov- och fabriksarbetarförbundets 19:e kongress, Sthlm 1945.

⁸ Protokoll vid Landsorganisationens 13:e kongress, Sthlm 1946.

profitörernas förtjänstmöjligheter och nationalisera de viktigaste, mest utvecklade monopoliserade industrierna”, yttrade kamrat Viktor och Ernst Wigforss kunde inte påstå att han hade fel.⁹

Arvet från Komintern

För att kunna värdera SKPs politik under denna konjunktur måste man ha klart för sig partiets motsägelsefulla karaktär av å ena sidan ett begynnande massparti i arbetarklassen med försök till självständiga politiska analyser, och å andra sidan ett Kominterntraditionens parti, med en ledargrupp, strukturer och teori som stöpts i stalinistiska former.

Vi börjar med att gå in på det teoretiska arvet från Komintern, för att därefter beröra olika tendenser i partiets politiska bedömningar i mitten på 40-talet. Vi ska också kortfattat värdera Linderots linje mot den annorlunda inriktning som framförallt Set Persson stod för i partistyrelsen och vi försöker antyda båda dessa linjers begränsningar i det givna internationella och teoretiska sammanhanget.

I samband med att Kommunistiska Internationalen, Komintern, antog folkfrontslinjen 1935 fanns det en diskussion om hur de nya ”folkfrontsregeringarna” skulle kunna vara ett led i övergången till socialismen, närmare bestämt som ”en enhetsfrontsregering på tröskeln till och före sovjetrevolutionens seger”.¹⁰ En sådan regering sågs som en kampregering, som uppstått till följd av enhetsfrontsrörelsen, och tänktes kunna bildas under förutsättning av en allmän politisk kris. Särskilt skulle det gälla att bourgeoisens statsapparat skulle vara desorganiserad och paralyserad, att ”de arbetandes breda massor går till storms mot fascismen och reaktionen, men ännu inte är beredda att gå till uppror för att under det kommunistiska partiets ledning kämpa för erövringen av sovjetmakten”, vidare att de socialdemokratiska och andra icke-kommunistiska frontpartierna måste vara hopplöst splittrade.¹¹

Nu bör man lägga märke till att de folkfronter (t ex folkfronten i Frankrike) som bildades i linje med Komintern anvisningar på 1930-talet inte alls var några övergångsstadier till sovjetsystemet, utan defensiva politiska allianser. Inte heller gav de någon anvisning för hur man skulle kunna gå vidare mot något mer revolutionärt inriktat stadium. På samma sätt var det med de ”vänsterregeringar” och ”folkregeringar” som bildades i flera västeuropeiska länder i slutet av kriget. Någon verklig teori om denna typ av regering, någon analys av dess kännetecken hade inte Komintern utfört. Här fick partierna själva experimentera, erfarenheten och bondeförståndet blandades med Komintern-teserna, men någon teori hade man inte.

Folkfrontslinjen innebar i flera avseenden ett uppbrott från den sekterism som präglade kommunisternas politik under den s k ”tredje perioden”, 1928-1935. Fortfarande fanns det emellertid inslag, t ex i bedömningarna av socialdemokratin och reformismen som förefaller ha sitt upphov i denna sekterism. Ett exempel är föreställningen om hur socialdemokratin skulle förintas i samband med utvecklingen av de ”enhetliga arbetarpartier”, som sågs som den logiska följderna av enhetsfronten.¹² För att visa hur ”allvarligt” han ser på enhetens problem säger Dimitrov: ”Vi måste t o m räkna med den möjligheten att en del socialdemokratiska partier och organisationer, när de övergår från positionen av klassamverkan med bourgeoisin till klasskampens position en viss tid kommer att existera som självständiga organisationer och partier”.¹³

Vidare är den ”socialism” som den nya regeringstypen tänkes vara ett förstadium till givetvis det

⁹ Protokoll vid Sv. Metallindustriarbetareförbundets 22:a kongress, Sthlm 1947.

¹⁰ Dimitrov, Georgi: *Enhetens och folkfrontens problem*. 1939, sid. 68.

¹¹ Dimitrov, a.a. sid 68-69.

¹² Dito sid 85.

¹³ Dito sid 104.

i Sovjetunionen rådande ”sovjetsystemet”, med enpartistyre, etc. Om detta råder inga som helst tvivel.

Just inställningen i fråga om ”enhetsparti” är ganska upplysande för den internationella kommunistiska hållningen vid denna tid. Litet tidigare hade man bedömt socialdemokraterna som socialfascister, nu inbjuder man dem välvilligt till sin egen upplösning som parti, även om man tillägger att det skulle ske på lång sikt. I båda fallen rör det sig om ett grundläggande problem eller fel i analysen, oförmågan att se socialdemokratien som ett objektivet och naturligt utslag av arbetarklassens ekonomiska och politiska läge under kapitalismen. I båda fallen rör det sig vidare om politiska principer som utgår från Sovjetunionens interna problem och interna uppbyggnadsprinciper, snarare än från arbetarklasserna i de kapitalistiska staterna. På samma sätt är det med ”sovjetsystemet”.

Det var alltså ett arv med många problem och motsägelser som Komintern vid sin upplösning lämnade till sina sektioner. I praktiken blev partierna hänvisade att söka finna lösningar på problemen med enhetsfronter, enhetsparti, osv på egen hand. Det teoretiska godset från Komintern-tiden hjälpte dem knappast i dessa ansträngningar, utan hade främst funktionen att blockera lösningar och perspektiv, som avvek från ”sovjetsystemets” horisont.

Bedömning av läge och uppgifter

Då SKP 1944 antog det socialdemokratiska ”Arbetarrörelsens efterkrigsprogram” som sitt handlingsprogram var det i en tid när stora politiska förändringar förestod i Europa. Nazistregimen fanns kvar, liksom inhemska reaktionärer och qvislingar, men det var uppenbart att Hitler-väldet närmade sig sitt sammanbrott. Och det var också uppenbart – inte bara för kommunisterna, utan för folken i hela Europa – att det framförallt var sovjetarméerna som hade knäckt den tyska fascismen. Överallt gick kommunisterna framåt. I flera länder, även i Norge och Danmark fördes förhandlingar om partisammanslagning mellan socialdemokrater och kommunister. Den ”politiska kris” för det gamla politiska systemet, som Komintern hade talat om för nästan tio år sedan som ett villkor för bildandet av enhetsfrontsregeringar, var nu på väg. Detta gällde även Sverige, även om det här främst handlade om växande krav på att samlingsregeringen skulle avgå och att man skulle röja upp med det nazistiska medlöperiet.

Den svenska arbetarrörelsens styrka föreföll obruten och kommunisternas inflytande i arbetarklassen ökade ständigt. Det verkade alltså fullt rimligt att kommunisterna med denna bakgrund började söka enhet för en ”vänsterregering”.

Vänsterregering

En sådan regerings första uppgift enligt SKP skulle bli att rensa upp efter kriget och medlöperiet med tyskarna och ta bort alla krigstidens inskränkningar av den svenska demokratin. Den skulle beskära monopolens makt och ta itu med efterkrigsprogrammet – som var ungefär ett sådant handlingsprogram som kommunistpartierna i många länder själva fann på.

Det fanns några drag i det svenska partiets syn som är särskilt värda att uppmärksamma.

Som vi ovan har nämnt byggde mycket av SKPs taktik på att ”aktioners utlösande” skulle tvinga de socialdemokratiska ledarna till en politik som åtminstone skulle motsvara de radikaliserade arbetarmassornas spontana radikalism, eventuellt också till ”vänsterregering” eller annat samarbete. Det intressanta är här vilken stor vikt Linderot lägger vid arbetarklassens agerande och kamp och hur lite han bryr sig om att lägga fast teoretiska schema för enhetspolitik (typ ”enhetsfront underifrån”, etc).

Den andra viktiga punkten gäller synen på statsapparaten. ”Vänsterregeringen” skulle få sitta med

en borgerlig statsapparat. Men som framgår av C H Hermanssons tal vid partistyrelsens möte i mars 1945, tänkte åtminstone han sig att man därmed skulle ”föra in klasskampen på allvar också i statsapparaten, till att äta ut bourgeoisin och till att skapa så gynnsamma koncessioner som möjligt för oss tills den dag kommer då det på ena eller andra sättet... arbetarklassen står som innehavare av hela makten i staten”.

På vilket sätt bourgeoisin skulle ”ätas ut”, genom en förbindelse med masspolitiken eller genom administrativa utrensningssåtgärder, är oklart även om C H understryker att framgången i denna politik avgörs av ”massornas aktivitet utanför parlamentet”.¹⁴

Vid samma partistyrelsemöte hade Set Persson hållit den politiska inledningen, som sedan gavs ut som en broschyr. Här söker man förgäves efter bedömningar av klasskrafterna, och vad arbetarklassen mera konkret skall kunna åstadkomma i politiken. När det gäller synen på statsapparaten är det uppenbart att det är en utrensning som Set Persson är ute efter.

Detta kopplas till en dogmatisk framställning av ”den fredliga vägen” som helt och hållet ses som en fråga om val, reformer, riksdagsbeslut, förhandlingar, avtal. Samtidigt är Perssons syn på socialdemokratin i denna skrift onyanserad och framförallt hämndlysten, präglad av vilja att ge igen för krigstidens oförrätter.¹⁵

Dessa luckor i broschyren – brist på konkret vägledning för arbetarklassens kamp, outvecklad taktik till socialdemokratin, frånvaro av problematisering av vägen till socialismen – kan naturligtvis förklaras med Set Perssons beryktade och ständiga ”sektarism”. Vi kan också förklara det med att Persson hade i uppdrag att framförallt klargöra ”fredliga vägens” möjlighet, antagandet att socialismen, dvs sovjetsystemet med dess enpartisystem etc, skulle kunna uppstå efter en fredlig utveckling, utan uppror eller inbördeskrig, en teori som för övrigt inte Set Persson trodde på.

Det är kanske ändå viktigare att se såväl Set Perssons som Hermanssons tal som bevis för hur obearbetade och hugskotts-artade många av de nya idéerna i svensk fyrtiotalskommunism kom att förbli, eftersom de inte kunde inarbetas i en självständig kommunistisk idétradition, och därför inte kom att prägla ens partiledningen som helhet.

Motsättningarna inom SKP

Den kommunistiska fyrtiotalspolitiken har av många ”vänster”-bedömare setts som ett parad-exempel på principlös opportunistisk och revisionistisk politik. Denna bedömningstradition har blivit särskilt stark genom att det har funnits grupper som utgått från den ”opposition”, som i slutet på 40-talet grupperades runt Set Persson. Kritiken har gällt att partiet inte höll kvar vid Kominterns program och principer, att man började diskutera den ”fredliga vägen” och att man i partiprogrammet inte använde begreppet ”proletariatets diktatur”, samt att man tänkte sig ett regeringssamarbete med socialdemokratin, även i form av direkt deltagande med SKP-statsråd. Just denna senare idé har ansetts som särskilt löjlig, fastän kommunistiska statsråd förekom både i Finland och Danmark vid denna tid, för att ta ett par närliggande exempel.

Mycket av denna kritik måste tas på allvar. Partiets snabbt ökade parlamentariska inflytande kopplat till förvirring i strategiska frågor, som tanken på ”fredlig övergång” till socialismen genom riksdagsbeslut, förhandlingar, avtal etc, medförde en snedvridning av partiets arbete, en tendens att avlägsna sig från masspolitiken.

Frågan är bara om det, som dessa kritiker hävdar, var de ideologiska förändringarna, den

¹⁴ Hermansson citerad i Yvonne Hirdman: *Sveriges Kommunistiska parti 1939-45*, Sthlm 1974, sid 242.

¹⁵ Set Perssons tal återfinns i broschyren *Vad läget kräver av Sveriges arbetare*, Dagspolitik 22, 1945.

”revisionistiska” utvecklingen, som gjorde att partiet så småningom förlorade i inflytande i svensk politik. Kan problemet verkligen formuleras så som MLK gjorde det i minnesskriften över Set Persson för några år sedan: ”Partiets principprogram var vagt formulerat, avgränsningen högerut var suddig och principerna för enhetsarbetet inom arbetarklassen oklart formulerade. SKPs historia kom härefter att bli de kränkta principernas.”¹⁶

Detta är i själva verket en inställning som inte har något att göra med en materialistisk historie-skrivning. Politikens riktighet blir bara här en fråga om vaghet och suddighet i programformuleringar, principer och scheman. Om verkligheten och arbetarklassen, om konjunktorens dominerande politiska problematik sägs inte ett ord. I fråga om Metallstrejken upprepar man SAPs propaganda, liksom Marxistiskt Forum gör. De skriver att SKPs uppträdande här var ”opportunisten i ett nötskal”, att Linderot ”offrade arbetarnas intressen”, och att ”En av orsakerna (till den senare nedgången) var definitivt partiets svek under Metallstrejken”.¹⁷ I själva verket ökade kommunisternas inflytande efter strejken.

Linderot kontra Set Persson

Även om det finns riktiga element i de sentida ”Set-Perssonanhängarnas” kritik, så är själva deras utgångspunkt felaktig. Ty det är inte utifrån olika programskrivningar, utan mot den verkliga bakgrunden av klasskamp, krig och Komintern-tradition som vi måste betrakta fyrtiotalskommunismen och ”revisionismen” i den. Ser vi det så, är det uppenbart att varken majoriteten eller minoriteten (oppositionen) hade en framkomlig leninistisk teori om övergången till socialismen.

Ingendera hade någon utvecklad uppfattning om socialismen, utan tog ”sovjetsystemet” för gott. Båda hade tvivelaktiga idéer om hur enhetsfrontsutvecklingen skulle innebära en mer eller mindre organisk utveckling mot ett proletärt enhetsparti. Bundenheten vid sovjetförebilden i dess stalinistiska form innebar att ingendera fraktionen kunde ta diskussionen om demokrati och demokratiska rättigheter i det socialistiska samhället på allvar – sovjetsystemet var den högsta formen av demokrati, punkt och slut. Med denna inställning kom man ohjälpligt till korta inför den socialdemokratiska demokrati-offensiv som sköt fart 1948.¹⁸

Med detta i åtanke är det likväl möjligt att göra en värdering av hur de olika politiska linjerna i SKP under 40-talet inverkar på arbetarklassens ställning i det svenska samhället, om man ser till kortsiktiga förhållanden.

Vi menar då att den Linderotska enhetspolitiken förefaller att ha varit en mer fruktbar ansats, och att den faktiskt också ledde till ett stärkande av hela arbetarklassens positioner och bidrog till att kommunisterna kunde framträda som politisk masskraft. Om Set Persson hade fått sköta politiken ensam hade det sannolikt gått betydligt sämre för SKP. Sets linje innebar ständiga avgränsningar mot socialdemokraterna, men inga verkliga kampalternativ. Aktionerna var för kamrat Set ett medel att avslöja ”sossereformisterna” (Kominterns gamla linje sedan 1928), men inte ett medel att stärka arbetarklassen som självständig kraft.

Varför misslyckades SKP?

Varför misslyckades då Linderot till slut? Varför försvann SKPs inflytande så snabbt efter 1948?

Det här är en fråga som har ställts många gånger. I allmänhet brukar man söka svaren i tre grupper av orsaker. Dels hänvisar man, helt riktigt, till imperialismens offensiv under slutet av

¹⁶ MLK: *Till försvar för kommunismen, en minnesskrift Iver Set Persson*, 1971, sid. 50. [[Set Persson-skrift](#)]

¹⁷ *Marxistiskt Forum* 5/1977, sid 44-47.

¹⁸ Detta framgår med all önskvärd tydlighet av debatten mellan Erlander och Linderot i Stockholms konserthus april 1948. Se Tidens utgåva av debatten: *Demokrati eller folkdemokrati?* Sthlm 1946.

40-talet, och till det kalla kriget. I detta sammanhang spelade naturligtvis den stalinistiska utvecklingen i Östeuropa en viktig roll. Vidare pekar man på den svenska kapitalismens stabila expansion och socialdemokraternas skickliga fördelningspolitik. Också detta förefaller berättigt. Slutligen söker man orsaker i SKPs egen politik, vilket inte heller är fel.¹⁹

Vi ska inte gå in på en närmare diskussion av dessa problem här. Ska man säga någonting mindre allmänt, mer konkret om orsakerna, måste man göra en ordentlig analys, men det faller utanför ramen för den här artikeln.

Vi skall bara nämna några konkreta omständigheter, som vi tror hade en viss betydelse som delorsaker i detta sammanhang. Det gäller i båda fallen saker som hade att göra med kommunisternas politik och dennas sociala och politiska möjligheter. Den ena frågan är den ekonomiska konjunktur som utvecklades 1947 och som satte ”inflationen” – jämte skattefrågan – i centrum för den politiska debatten. Här uppkom det en frontlinje mellan socialdemokraterna och det borgerliga blocket i frågor som kommunisterna inte hade valt. Arbetarklassens behov att i den konflikten stöda socialdemokratien ledde till en typ av partipolitiserings som försvårade den kommunistiska politiken.

Samtidigt saknade kommunisterna förmåga att ”vidareutveckla” sin anslutning till efterkrigsprogrammet till en offensiv politik avpassad efter möjligheterna och behoven i detta nya ekonomiska läge, utmärkt av ”överhettning” och ”full sysselsättning”. Man var fast i en ekonomistisk betoning av den omedelbara lönekampen även när de snabba lönestegringarna gjort begränsningarna i den spontana ekonomiska kampens dynamik uppenbara.

Man tog inte tag i frågan om ”industriell demokrati” som socialdemokraterna i praktiken hade släppt redan 1946 i och med företagsnämndsavtalet. Man lyckades inte ingripa i den diskussion om ekonomiska utvecklingsmodeller som började dras upp av Gösta Rehn m.fl.

En ytterligare omständighet som skadade möjligheterna att driva den kommunistiska politiken var sammanbrottet i enhetsfronten underifrån i samband med 1948 års valrörelse. Kommunisterna tvingades av Kominform (den kommunistiska ”informationsbyrå” som omfattade Sovjet, de östeuropeiska, franska och italienska partierna) och imperialismens attack att låta denna valrörelse handla om internationella frågor, särskilt Marshallplanen och drev också frågan om Marshallplanens fördömande som en fråga i fackföreningarna. Detta kom omedelbart att leda till en partipolitiserings, och möttes av en mycket effektivare socialdemokratisk internationell politik, som bl.a. tog sin utgångspunkt i händelserna i Tjeckoslovakien. Det var här kommunisterna började förlora sina positioner, sitt inflytande och sitt politiska initiativ.²⁰

Samtidigt började socialdemokraterna att mer eller mindre fullständigt skrota efterkrigsprogrammet, som hade varit kommunisternas enda politiska länk till massorna.

Socialdemokratiska projekt och kommunistisk taktik

Arbetarradikalismen under krigets slutfas och den omedelbara efterkrigstiden kom att söka sig till SKP, eller kanske riktigare: SKP kunde organisera och kanalisera en stor del av den uppblåsta arbetarradikalismen under denna tid. I tider av arbetarradikalism kommer naturligtvis

¹⁹ Fel är det dock att göra en sådan självkritik som Nils Holmberg som skyllde allt på partiet under mitten av fyrtioalet drabbats av ”rena snurren”. Kort efter det att han gjort detta uttalande om den ”fredliga vägen” så ställde Holmberg upp i kampen mot Set Persson, som just hävdade den ”fredliga vägens” omöjlighet! Fjorton år senare, nu i KFml, är Holmberg tillbaka vid den ”fredliga vägens” omöjlighet. Och så vidare...

²⁰ Mycket av detta bygger på tidigare intervjuer med SKF-are främst i Metall, som har berättat om sina egna erfarenheter av efterkrigspolitiken.

också socialdemokratin och fackföreningsrörelsen att påverkas och utveckla mer eller mindre storstilade reformprojekt. SKPs politik under 40-talet hade allvarliga begränsningar men just i förhållande till den socialdemokratiska ”radikalismen” var den effektiv i den meningen att efterkrigsprogrammet blev en starkare politisk agitationsplattform för kommunisterna än för dess socialdemokratiska upphovsmän. Efterkrigsprogrammet blev så ett medel att stärka arbetarradikalismen. En seriös värdering av SKPs taktik till efterkrigsprogrammet måste därför vara ett viktigt element i varje diskussion om kommunisternas förhållningssätt till socialdemokratiska reformprojekt.

Nu var det här tacksamma saker. Det innehöll flera programpunkter som var direkt påtagliga och angelägna för arbetarna. Det underlättade SKPs agitation. Det faktum att man också spontant – p.g.a världsläget etc – kunde locka till sig så mycket av arbetarradikalismen underlättade också taktiken.

Nu kan man ju fråga sig, om det var någonting särskilt med just denna period, som gjorde att arbetarradikalismen kunde kanaliseras via SKP. I slutet av sextioalet och mitten av sjuttioalet har vi upplevt en utveckling inom arbetarklassen som har vissa likheter med fyrtioalet: Ökad arbetarradikalism, flera strejker, ökad reformiver inom LO, socialdemokratiska projekt och reformer, MBL, löntagarfonderna... Men denna arbetarradikalism har nästan helt stannat kvar i det reformistiska lägret. Framför allt har den uttryckts i en aktivisering av fackföreningsrörelsen och en fackligt-reformistisk radikalisering. VpK och den övriga vänstern har inte kunnat kanalisera mer än en liten del av den. Detta är naturligtvis ett väldigt underbetyg åt vänstern, men främst åt VpK, arbetarradikalismens ”historiska parti”, som under 70-talet haft så liten dragningskraft på de fackligt aktiva arbetarna.

I dag är arbetarklassen åter pressad på defensiven och socialdemokratins ledning modererar alla reformprojekt med sikte på en uppgörelse med de borgerliga mellanpartierna. Den politiska vänstern som helhet är trängd. Men hela denna utveckling finns överhuvudtaget inte reflekterad i exempelvis VpKs kongressdebatt eller någon annanstans i VpK. Här härskar i stället en uppblåst självgodhet, förstärkt av den ekonomistiska illusionen att den ekonomiska krisen ”spontant” kommer att radikalisera folk och stärka VpK.

SKP på 40-talet grep in i masspolitiken, var ett ”aktionsparti” i arbetarklassen. VpK på 70-talet har tvärtom i stora stycken ”stått vid sidan om”, som en historiskt auktoriserad ideologisk referenspunkt. Varför har VpK inte kunnat utveckla en ingripande politik och diskussion i förhållande till de socialdemokratiska projekten? Beror det enbart på att dessa projekt varit ”svårare” än 40-talets, att den internationella konjunkturen varit mindre entydig. Detta har naturligtvis haft betydelse, men vi tror också att man måste söka orsakerna i VpKs förändrade karaktär.

En sak är uppenbar: förtruppen i den reformistiska flygeln i den socialdemokratiska arbetarrörelsen finns i stor utsträckning i industrifackföreningarna och deras överbyggnader. Här upplever man löntagarfonder, strukturfonder, medbestämmandelag, etc som svar på väsentliga behov, bl.a. av trygghet i anställningen. Till skillnad från 40-talet saknar VpK emellertid nästan helt en förankring i dessa skikt. I förhållande till de reformistiska projekt som anknyter till dessa gruppers behov lyckas VpK varken utveckla en ingripande politik, av det snitt som den radikala arbetarreformismens SKP stod för på 40-talet eller ingripa från en revolutionär position.

Det framstår i dag som synnerligen väsentligt att vänstern utvecklar ett förhållningssätt till socialdemokratin bortom det sterila motsatsparet ”vänligt driva på” kontra ”avslöja”. Vad det måste handla om är bl.a. att gripa tag i de progressiva utvecklingstendenserna inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen, som nu börjar skönjas och som ytterst handlar om ett

ifrågasättande av hela efterkrigstidens utvecklingsmodell.

Men för att kunna göra det krävs en ny typ av krispolitik från vänsterns sida, en politik som är mycket mer konstruktiv och framåtsyftande än enbart agitation för hyresstopp och bort med moms på maten, nej till avskedanden etc. I utvecklandet av en sådan politik har VpK inte kommit långt.

De 27 punkterna i efterkrigsprogrammet

1. Prisstegring förhindras. Vid bättre varutillgång bör priserna sjunka. Ett prisfall får inte gå så långt, att det skapar depression inom näringslivet.
2. Näringslivets strävan att vidmakthålla och öka sysselsättningen samordnas under statens ledning.
3. Industrins exportmöjligheter måste fullt utnyttjas. Exportkredit under statlig medverkan. För småindustrin öppnas vägar till främmande marknader. Importen av nödvändiga råvaror tryggas genom handelspolitiken.
4. Bostadsbygge enligt en långsytande plan för att höja vår bostadsstandard.
5. Förbilligad massproduktion av kvalitetsgaranterade konsumtionsvaror.
6. Förbättringsarbeten för jordbruket, skogsbruket och fisket.
7. Offentliga arbeten utökas vid minskad sysselsättning i det enskilda näringslivet.
8. Effektiv arbetsförmedling och omskolning. Förbättrad yrkesutbildning och yrkesvägledning. Mera arbete åt partiellt arbetsföra.
9. Höjning av reallöner och övriga realinkomster i de breda lagren.
10. Solidarisk lönepolitik. Lika inkomst för lika prestation, både vid jämförelse mellan jordbruk och andra näringsgrenar och mellan män och kvinnor.
11. Trygghet mot inkomstbortfall. Arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen görs allmänna. Daghjälpsbeloppen ökas så att de blir tillräckliga för livsuppehållet. Folkpensionerna förbättras.
12. Bättre yrkeshygien. Effektivare skydd mot yrkessjukdomar och olycksfall i arbete.
13. Arbetstidsförkortning, i första hand i mera påfrestande sysselsättningar.
14. Verksamma åtgärder för folkhälsans höjande.
15. Utjämning av barnkostnaderna genom socialpolitiska förmåner för familjerna. Lättnader i hemarbetet genom daghem och lekskolor, social hemhjälp, arbetsbesparande hemutrustning.
16. Lika bildningsmöjligheter för all ungdom, oberoende av föräldrarnas inkomst och boningsort.
17. Likvärdig levnadsstandard och utjämning av klasskillnader.
18. Samhällelig planering av investeringsverksamheten.
19. Utrikeshandeln under samhällets ledning. Svensk medverkan i internationellt ekonomiskt samarbete.
20. Stabilisering och rationalisering av byggnadsverksamheten. Kvarterssanering. Tomtmarken och hyreshusen i städerna överföres gradvis i kommunal ägo.
21. Rationalisering av jordbruket. Jordreform En jordreform som inriktas på att ofullständiga

jordbruk förändras till fullständiga bärkraftiga jordbruk.

22. Rationalisering av hemarbetet under samhällelig medverkan.

23. Stöd åt allmännyttig produktion. Socialisering på områden, där enskild företagsamhet medför misshushållning eller monopolism.

24. Kartellavtal och liknande prisöverenskommelser göres offentliga. Öppen redovisning av sammanhanget mellan vinster, priser och kostnader.

25. Ökat stöd åt teknisk-ekonomisk forskning.

26. Konsumtionsvarorna under offentlig kvalitetskontroll. Verksamma åtgärder för spridning av objektiv varukunskap.

27. Ökat arbetarinflytande över produktionens ledning.